

Obsah

Předmluva	9
Úvod	13
Kapitola 1: Obecné poznámky	15
Kapitola 2: Objevování aspektů normativity: pravidlo vs. pravidelnost	19
Kapitola 3: Standardní námitky	22
Kapitola 4: Dvojí irelevantnost výskytů v čase a prostoru vzhledem k normám/pravidlům jazyka	27
Kapitola 5: Základy nefalzifikovatelnosti: jistota	33
Kapitola 6: Z jistoty o pravdě neplyne nic pro nutnost existence ani pro analytičnost	37
Kapitola 7: Meze jistoty	39
Kapitola 8: Diskrétní <i>langue</i> vs. variacionistické <i>parole</i> ...	43
Kapitola 9: Ohraničený charakter systému pravidel vs. neohraničený charakter času a prostoru	46
Kapitola 10: Ontologické roviny a odpovídající poznávací procesy	51
Kapitola 11: Koncept „znalostí konatele“	56
Kapitola 12: Rozšiřování hranic znalostí konatele	70
Kapitola 13: Osvojování jazyka: pozorování ~ porozumění následované intuicí	74
Kapitola 14: Role intuice v lingvistice, filozofii a logice ...	78
Kapitola 15: Jazyk a logika jako normativní činnosti	87
Kapitola 16: Fenomenologie intuice	97

Kapitola 17: Autonomní lingvistika a deontická logika: ilustrace konceptu „intuitivní vědy“	101
Kapitola 18: Jazyk vs. psychologie jazyka	111
Kapitola 19: Ontologie pravidel	123
Kapitola 20: Hierarchie přesvědčení	127
Kapitola 21: Argument proti soukromému jazyku	130
Kapitola 22: Když se pravdivostní podmínky rovnají pravdivostním hodnotám: responzně-závislostní doktrína	137
Kapitola 23: Metodologický individualismus vs. kolektivismus	142
Kapitola 24: Normativitu jazyka nelze eliminovat	148
Kapitola 25: Druhy normativity	150
Kapitola 26: Důležitost dějin lingvistiky	152
Kapitola 27: Opačný názor	154
Kapitola 28: Historický přehled a shrnutí	157
 Apendix 1: Proti názoru, že lingvistika je čistě empirická psychologie: dokladový materiál	165
Apendix 2: Sociální a „činnostní“ koncepce jazyka podle mé knihy z roku 1978 (= <i>Grammatical Theory and Metascience</i>)	173
Apendix 3: O responzně-závislostní doktríně	181
Apendix 4: Konkrétní příklad argumentace	185
Apendix 5: Filozofie jazykové typologie: intuice, analogie a empatie	188
Apendix 6: Filozofie fonologie	222
 Literatura	239
Jmenný rejstřík	255
Doslov	259
Použitá literatura	271
Ediční poznámka	272
Poděkování překladatele	274

Kapitola 2

Objevování aspektů normativity: pravidlo vs. pravidelnost

V první řadě musíme ustavit rozdíl mezi **větou o pravidle** A, jež popisuje pravidlo (neboli normu), a **empirickou hypotézou** B, která zachycuje (předpokládanou) pravidelnost: A = „v angličtině určitý člen (tj. *the*) předchází před substantivem (např. *man*)“ vs. B = „všechny vrány jsou černé“. Rozdíl mezi větami A a B spočívá v tom, že větu B falzifikují – v principu – výskyty v čase a prostoru, konkrétně nečerné vrány, zatímco věta A výskyty v čase a prostoru falzifikována není a ani být nemůže. Nefalzifikuje ji ani užití věty typu **Man the came in* (proč? – protože tato věta je **nesprávná**), ani užití věty typu *The man came in* (proč? – protože tato věta je **správná**). Věta A je tedy nefalzifikovatelná (na základě výskytů v čase a prostoru).

Proti tezi uvedené v předchozím odstavci existuje dvanáct „standardních námitek“, tj. námitek, s nimiž jsem se zas a znova setkával v průběhu uplynulých třiceti let (srov. též appendix 4). Budu se jim věnovat v kapitolách 3, 6 a 7. Ještě předtím však uvedu několik vysvětlujících poznámek.

Rozdíl mezi větami o pravidlech a empirickými hypotézami si filozofie sociálních věd čas od času uvědomovala, viz např. Ryan (1970), kterému se však, aby bylo jasno, nepodařilo

rozlišit pravidla (= předmět popisu) a věty o pravidlech (= popis):

Kauzální generalizace má jediný úkol: říkat nám, co se za určitých podmínek stane, a co nikoliv, nepravidelnosti tak fungují jako falzifikující protipříklady ke kauzálnímu zákonu. Pravidla [tj. věty o pravidlech] však žádným jednoduchým způsobem falzifikovatelná nejsou – samozřejmě kromě mylného konstatování, že existuje nějaké pravidlo – a odchylky od pravidla jsou chyby na straně toho, jehož chování se pravidlem řídí (Ryan, 1970, s. 141).

Obecně však tento rozdíl zůstal jistým druhem metodologického očištění. Na jedné straně můžeme být ochotni připustit, že snad – tj. opravdu jen snad – může skutečně existovat něco, co tento rozdíl připomíná. Na druhé straně z jeho (možné?) existence kategoricky odmítáme vyvodit jakékoliv metodologické důsledky.

Jde tu o **normativitu** jazyka: věty jsou normativní (tj. správné, nebo nesprávné) entity, zatímco vrány nikoliv (nebo přinejmenším ne v tom smyslu jako věty). Tradiční filozofie jazyka normativitu svého předmětu ignoruje, o čemž svědčí to, že ignoruje rozdíl mezi větami a (např.) vránami. Na první pohled jde o zvláštní věc, neboť filozofie jazyka je plná diskuzí o jazykových pravidlech, ale žádné **příklady** takových pravidel se tu v praxi nikdy neuvádějí. Diskuze probíhá na velmi vysoké úrovni obecnosti, a tak je rozdíl mezi větami a (např.) vránami odsouzen k tomu, aby nám zůstal skrytý. Aby bylo jasno, mezi filozofy jazyka v tomto směru samozřejmě existují i chválné výjimky, např. Hare (1971/1957) či Cavell (1971a/1958; 1971b/1962).

Významy všech slov jsou ve skutečnosti založeny na odpovídajících **pravidlech**: existují pravidla, která stanovují, že forma *three* odkazuje k číslu, tj. k trojce (3), a nikoliv k rostlině, zatímco forma *tree* odkazuje k rostlině, a nikoliv k číslu; atd. pro

všechna slova ve všech jazycích. Tato pravidla spojují významy s formami. Kromě toho existují pravidla, která určují, jakým způsobem se tyto významuplné formy musejí kombinovat. Jedno z pravidel tohoto typu zachycuje naše věta o pravidle A. Další taková pravidla se vztahují k faktu řízení (= „rekce“) a shody. Je **správné** říct *I confided in him* a **nesprávné** říct *I confided from him*; je **správné** říct *I am upset* a **nesprávné** říct *You am upset* atd.

De Saussure, Wittgenstein a Searle přišli s analogií mezi pravidly jazyka a pravidly her. Chomsky (1986, s. 27) podobně přirovnává pravidla „I-jazyka“ k pravidlům šachu. Tuto analogii zde akceptujeme, srov. bod viii) v kapitole 3.

Nakonec si všimněme, že jak věta o pravidle A, tak empirická hypotéza B jsou předmětem takových **propozičních** postojů/aktů, jako jsou znalosti a přesvědčení. Tzn. že zaplňují prázdná místa ve dvou následujících výpovědních schématech „X ví, že __“ (věta o pravidle) a „X věří, že __“ (empirická hypotéza). Znalost věty A je tedy znalostí typu „**vědět, že**“, a nikoliv (tj. nikoliv jen) znalostí typu „**vědět, jak**“. Důležitost této nenápadně vyhlížející poznámky bude zřejmá z následujících kapitol.

Kapitola 3

Standardní námitky

Jednotlivé námitky budou uvedeny v uvozovkách; poté následuje jejich vyvrácení (srov. též appendix 4).

1) „Kdyby angličtina byla jiná, větu A by to falzifikovalo.“ Všimněme si však, že k falzifikaci věty B nepotřebujeme, aby časoprostorová realita byla jiná, než jaká je v daný okamžik. Jak časoprostorová realita vypadá, přesně nevíme; podle naší hypotézy je taková, že všechny vrány jsou černé; víme však, že jakmile spatříme nečernou vránu, bude to stačit k tomu, aby to hypotézu B falzifikovalo. Všimněme si také, že kdyby angličtina byla taková, že věty typu *Man the came in* by byly správné, pak by věta o pravidle A' „v angličtině určitý člen následuje po substantivu“ byla nefalzifikovatelná (tj. nefalzifikovatelně správná) úplně stejným způsobem, jako je nyní věta A.

2) „V angličtině (jaká je teď) je věta A verifikována a věta A' falzifikována.“ Tato námitka nemíří k jádru věci, které spočívá v tom, že věta A na rozdíl od věty B **nemůže** být falzifikována: pro větu B si lze snadno představit falzifikující protipříklad (= nečernou vránu), zatímco v souvislosti s větou A nemáme žádnou představu o tom, jak by měl takový falzifikující protipříklad vypadat, neboť věta *Man the came in* ani věta *The man came in* takto fungovat nebudou. Nemáme-li nejmenší představu o tom, co by určitou větu (resp. tvrzení,

které vyjadřuje) falzifikovalo, jsou pokusy o její falzifikaci samozřejmě beznadějně.

3) „Tvrzení, že určitý člen (vždy) předchází před substantivem, je prostě nepravdivé; stačí pomyslet na výrazy jako *Ivan the Terrible* [= Ivan Hrozný; MB].“ Tato námitka je nekooperativní. Ten, kdo ji vznáší, významu věty A moc dobře rozumí, ale předstírá, že nikoliv. („Kdybych byl robot, který čte větu A, nevěděl bych, jak bylo míněno, že jí mám rozumět; možná jsem robot; význam věty A je proto nejasný.“) Tento člověk by mohl chtít falzifikovat větu B tím, že by nějakou vránu **přetřel** nabílo. („Význam věty B je nejasný, tj. nespecifikovalo se, jak mám rozumět slovu ‚černý‘, a tahle věc tady je nečerná vrána, nebo ne?“)

4) „Věta A možná není falzifikovatelná prostým pozorováním, to však nejsou ani vědecké teorie (jak víme od Kuhna a Lakatose).“ Tato analogie pokulhává, neboť nemluvíme o plnohodnotných a vysoce abstraktních vědeckých teoriích, ale o jednoduchých zobecněních. Bylo by jistě podivné tvrdit, že nevíme, jak falzifikovat věty jako „všechna jablka jsou červená“, „všichni lidé jsou smrtelní“ nebo „všechny vrány jsou černé“. (Ve skutečnosti jsme už všichni první z uvedených tří obecných výroků falzifikovali.) Dále se ptejme, co přesně víme od Kuhna a Lakatose. Opravdu tvrdili, že žádné paradigma nelze – ani v principu – falzifikovat prostřednictvím (prostého) pozorování? Nikoliv – tvrdili, že omezení lidé, kteří za každou cenu lpějí na svých vlastních paradigmatech, si pouze mohou **myslet**, že tato paradigma nejsou falzifikovatelná na základě pozorování (srov. appendix 4).

5) „Jelikož věta o pravidle A obsahuje teoretické termíny/pojmy jako ‚určitý člen‘ a ‚substantivum‘, není analogická s jednoduchým zobecněním, jako je věta B, vyjádřená běžným jazykem.“ To je pravda, a proto jsme tyto termíny nahradili slovy *the a man*. Díky tomu jsou věty A a B analogické.

6) „Věty A a B jsou formulovány odlišným způsobem (tj. věta B obsahuje kvantifikátor *všechny*, zatímco věta A nikoliv),

jejich přesné srovnání je proto nemožné.“ Ale to je právě ono. Normativní entity jako pravidla jsou ze své vlastní podstaty **jiné** než nenormativní entity jako pravidelnosti; věty popisující tyto zásadně odlišné entity proto musejí být formulovány různým způsobem. Věty A a B zde byly formulovány co možná nejpodobněji, jejich strukturní totožnost však nelze zajistit, aniž bychom narušili jejich podstatu.

7) „V jazyce existují i jiné typy pravidel, než je pravidlo popsané větou A.“ To je sice pravda, ale je to irrelevantní. V této kapitole se zabýváme **pouze** pravidly, která jsou analogická s těmi, jež popisuje věta o pravidle A. Jinými typy pravidel (tj. „nejasnými případy“) se bude zabývat kapitola 7.

8) „Jazyk není jako hra.“ To prostě není pravda, neboť se právě zabýváme konceptem **normativity**, a v tomto ohledu je jazyk **úplně stejný** jako hra. V pokeru existuje pravidlo zachycené větou „Každý hráč obdrží pět karet, všechny rubem vzhůru“ (Frey, 1970/1956, s. 15). Předpokládejme, že rozdávám a při jedné z her vám dám jen čtyři karty. Falzifikoval jsem uvedenou větu? Ne. A proč ne? Protože moje počínání je **nesprávné** (srov. též Searle, 1969, s. 14 [= Searle, 2007/1969, s. 30]). V **jiných** ohledech se jazyk od hry samozřejmě liší. (Pravidla hry si například osvojujeme obvykle vědomě a nevědomými se stávají teprve dodatečně, zatímco s pravidly jazyka je tomu naopak.)

9) „Tvrdit, že gramatiky jsou nefalzifikovatelné, je prostě nesmyslné, neboť každý ví, že gramatiky jsou neustále falzifikovány.“ Pokud vznášíte tuto námitku, nedávali jste pozor. Nikdy jsem neřekl, že **gramatiky** jsou nefalzifikovatelné. Považuji za zcela samozřejmé, že gramatiky (jakožto teorie) jsou a **musejí být** falzifikovatelné. Říkám, že nefalzifikovatelné jsou **věty o pravidlech** (jako ta o umístění *the* či o významu slova *three*). Nebo přesněji, nejenže to tvrdím, ale už jsem to i **dokázal**, a to konkrétně tím, že jsem doložil přinejmenším nefalzifikovatelnost věty A. Jelikož se věty o pravidlech a gramatiky v tomto zásadním ohledu podstatně liší, označil jsem věty o pravidlech jako **ateoretické** a gramatiky jako **teoretické**.

Protože gramatika kteréhokoliv jazyka je systematizací možná až milionu pravidel (z nichž každé lze, v principu, popsat odpovídající větou o pravidle), je zřejmé, že vždy bude tím či oním způsobem defektní, což znamená, že je falzifikovatelná. – Důležitost rozdílu mezi „ateoretickým“ vs. „teoretickým“, ve zde uvedeném smyslu, se obecně nedoceňuje, a pokud ano, pak jen neformálně a mimochodem: „Úkolem gramatika je vytvořit popis [...] **obrovského množství nezpochybnitelných dat** týkajících se jazykové intuice rodilého mluvčího (obvykle jeho samotného)“ (Chomsky, 1965, s. 20; zvýraznění EI). „Jen málo uživatelů má rozsáhlejší systematické znalosti o vlastním jazyce, i když jsou samozřejmě schopni snadno objevit jakékoli množství **správných informací** jednoduše na základě sebezpozorování“ (Hockett, 1968, s. 63; zvýraznění EI). Obecné ignorování tohoto rozdílu je sice pochopitelné, ale neomluvitelné. Jelikož ateoretická pravidla a věty o pravidlech nesou zcela triviální informaci, nemají žádný **lingvistický** význam. Zato jejich **filozofický** význam je obrovský.

Třemi dalšími námitkami, které se týkají nutnosti, analytičnosti a jistoty, se budou zabývat kapitoly 6 a 7. Pro upřesnění přesto uveďme následující komentář už na tomto místě. Dokonce i ten, kdo nezaujal vůči rozdílu pravidlo/norma vs. pravidelnost *a priori* negativní stanovisko, se může podstatou tohoto rozdílu cítit zmatený: proč vůbec existuje? Část odpovědi spočívá v tom, že existence norem se váže na existenci **svobodné vůle** (nebo něčeho takového). Každý z nás se může **rozhodnout**, že poruší normu popsanou větou A, zatímco žádná vrána se nemůže rozhodnout, že poruší (předpokládanou) pravidelnost popsanou větou B, např. tím, že zběhá.

Po přehledu uvedených námitek 1–9 a po upřesňujícím komentáři z předchozího odstavce se lze jen těžko vyhnout následujícímu závěru. Nikoho by nemělo překvapovat, že normativní entity se od těch nenormativních liší; je tomu tak vlastně z definice. Jelikož ve filozofii vědy obecně a v metateorii lingvistiky konkrétně převládá fyzikalisticko-biologické klima,

je pochopitelné, že normativní charakter jazyka zůstal (téměř) bez povšimnutí. Jakmile se však na něj upozorní, to nejpoctivější, co se dá udělat, je přijmout ho, a nesnažit se místo toho přijít s námitkami, jejichž jediným smyslem je skrýt vlastní rozpaky nad tím, že jsme si neuvědomili něco, co bychom si měli uvědomit na prvním místě. – Závěr, ke kterému jsme tu dospěli, dále zdůvodní a rozvinou kapitoly 4–9.